

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 338.631.331.6

Кінаш І.П.

МІСЦЕ І РОЛЬ ОСВІТИ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Розглянуто погляди на робочу силу в Україні та країнах Західної Європи, США та Японії. Привернено увагу до підвищення ролі людського фактора у виробництві в цілому та для кожного працівника зокрема. Якість робочої сили розглядається як ключовий фактор її конкурентоспроможності й економічної ефективності.

Opinions on the working force of Ukraine, countries of Western Europe, USA, and Japan have been analyzed. Special attention has been given to the rise of the role of a human factor in the production on the whole and for an individual employee in particular.

Поняття "ефективності" у науковій літературі прийнято розглядати як критерій розвитку і розміщення виробництва, критерій оцінки його раціональності. Показник ефективності підготовки кадрів певною мірою віддзеркалює ступінь відповідності існуючої системи підготовки кадрів суспільним потребам.

Новий етап науково-технічної революції, повсюдне впровадження автоматизації, комп'ютерної техніки та систем зв'язку, на фоні поширення ринкових відносин у нашій країні, здійснюють різнобічний вплив на сферу праці, на роль і значення людини у суспільному виробництві. З одного боку, суттєво змінюються вимоги до працівника, професійно-кваліфікаційна і галузева структура зайнятих. З іншого – зростає роль і значення працівників у забезпеченні ефективності виробництва. Саме працівники більшою мірою визначають хід і результати економічних процесів. Для України на етапі становлення ринкової економіки надзвичайно важливо усвідомити вирішальну роль людських ресурсів в економічному розвитку, а також той факт, що людина при цьому є кінцевою метою будь-якого виробництва.

Науково-технічний прогрес як ключовий фактор сучасного економічного розвитку потребує кардинального вдосконалення якості робочої сили, покращення її характеристик. Особливість сучасного стану української економіки полягає у тому, що процеси ринкових перетворень здійснюються в умовах глибокої затяжної кризи і збігаються у часі із необхідністю подолання значного відставання в науково-технічній сфері.

Зростання продуктивності праці можливе за умови здійснення капіталовкладень, спрямованих на тривалі якісні та структурні зрушення у різних елементах продуктивних сил. Економічний розвиток останніх років змінив уявлення про нагромадження як про процес майже виключно матеріально-речового характеру. На постіндустріальній стадії розвитку економіки об'єктами нагромадження стали всі основні елементи продуктивних сил – як матеріальні, так і людські, включаючи такі могутні фактори економічного зростання, як організаційно-управлінський досвід, фонди науково-технічних знань, людський капітал.

З усіх аспектів розвитку економіки, які виступають на перший план в умовах сучасного цивілізованого суспільства, в першу чергу, звертає на себе увагу практично повне зміщення

всіх теоретичних і практичних проблем поняття "людський фактор" у царину якісних аспектів розвитку людини, підготовки і використання робочої сили. Жодна розвинена країна не відчуває серйозних проблем дефіциту працівників. Навпаки, всюди спостерігається певний рівень безробіття, і в той же час постійно є у наявності вакантні робочі місця, включаючи привабливі та перспективні на так званому первинному ринку праці. Наявність цих вакансій пов'язана не з відсутністю претендентів, а з невідповідною вимогам якістю пропонованої робочої сили, браком освіти, досвіду, ділових якостей, тощо.

Отже, є необхідність привернення особливої уваги до таких проблем, як відставання, інерційність і неадекватність освіти й професійної підготовки до функціонування в умовах ринку праці; неефективність роботи соціальних служб допомоги, реабілітації та адаптації безробітних і людей із застарілою кваліфікацією. Особливе значення відводиться проведенню якісної та кількісної оцінки конкретних характеристик людського фактору: освіти, знання, кваліфікації, навичок, накопиченого досвіду, особистісних, комунікативних, пізнавальних та інших властивостей.

Кваліфікованим фахівцем людину робить система специфічних знань, навичок і вмінь, набутих у процесі професійного навчання. В той же час навчання професії у сучасних умовах вимагає все більш високих рівнів наукового розуміння, потужного розвитку пізнавальних здібностей як фундаменту для формування суто професійних навичок. Сучасне виробництво потребує не стільки фахівців, які досконало володіють усіма тонкощами однієї спеціалізованої справи, скільки фахівців, які зможуть діяти в нових, не передбачуваних, швидкозмінюваних умовах. Тому дуже важливими рисами сучасного працівника виступають творчість і самостійність в мисленні.

Професійні якості працівника мають безпосередню економічну цінність тому, що від типу, ступеня та якості підготовки працівника залежить рівень його доходу. Рівень віддачі від освіченості працівника для нього, підприємства і суспільства в цілому буде зумовлюватися продуктивністю його праці та безпосередньо відбиватися в зростанні заробітної плати.

У той же час результативність праці визначається не тільки сукупністю професійних знань та вмінь працівника, а й такими його особистісними рисами як працелюбність, чесність, комунікабельність, вміння будувати відносини та співпрацювати з іншими членами колективу. Причому ці риси також можуть давати економічні результати, знаходячи свій прояв у зростанні продуктивності та оплати праці. Якщо людина працелюбна, старанна, прагне вчитися, то незалежно від рівня формальної освіти вона може стати кваліфікованим фахівцем.

Дослідниками різних країн доведено високу економічну і соціальну ефективність освіти. Продуктивна природа освіти визнавалася ще класиками політичної економії. Одним із перших у світовій економічній науці дати вартісну оцінку людині та її корисних властивостей намагався В. Петті, який вважав знання і навички складовою багатства індивіда та всього суспільства. На продуктивну природу освіти вказував А. Сміт, стверджуючи, що витрати на освіту робітника не тільки сприяють зростанню продуктивності праці та її полегшенню, але й відшкодовуються прибутком. Людину, що оволоділа будь-якою професією, він порівнював із кошовою машиною, якій її робота поступово відшкодовує всі витрати на навчання. Слід очікувати, що праця, якій людина навчається, відшкодує її понад звичайну заробітну плату за просту працю, всі видатки, витрачені на навчання, із звичайним, по меншій мірі, прибутком на капітал, що дорівнює цій сумі видатків.

А. Маршалл вважав, що результатом роботи людини є знання та організація. "Знання – це найпотужніший двигун виробництва. Воно дозволяє нам підкоряти собі природу і примушувати її сили задовольняти наші потреби" [2, с. 208]. Він підтвердив, що

підвищення освіти працівника зумовлює зростання продуктивності його праці та продуктивності праці тих робітників, які його оточують.

Наприкінці XIX ст. відомий український економіст І. Янжул довів, що ефективність виробництва перебуває у прямій залежності від розвитку освіти, від підвищення освітнього рівня населення.

Результати досліджень, здійснених в останні роки у 30 країнах світу фахівцями Світового банку під егідою ЮНЕСКО, свідчать, що третина приросту ВВП цих країн забезпечується інвестиціями у сферу освіти. Рентабельність цих інвестицій на різних ступенях навчання становить від 12 до 24%. Тому й не дивно, що багато країн світу постійно приділяють увагу вдосконаленню освіти. Так, Комісія Сенату США в доповіді "Вибір Америки" зробила наступний висновок: якщо Сполучені Штати хочуть зберегти лідируючі позиції у світовій економіці, то вони мають докорінним чином перебудувати американську систему освіти і, особливо, методи підготовки кваліфікованої робочої сили [5].

Новий погляд на робочу силу, що сформувався у багатьох країнах Західної Європи, США, Японії, відображає реальне підвищення ролі людського фактору у виробництві в цілому і для кожного працівника зокрема. У високорозвинутих країнах продукт діяльності закладів освіти виступає важливою статтею експорту. У США, наприклад, вищу освіту називають 100-мільярдним бізнесом, тобто прямі доходи від неї становлять 2,7% ВВП країни. Як свідчить досвід американських фірм, 35 тис. доларів, вкладених в освіту, забезпечують прибуток у сумі 1 млн. доларів [1, с. 21].

У 1988 р. у Парижі відбулася конференція нобелівських лауреатів, у висновках якої записано, що освіта повинна мати абсолютний пріоритет у бюджетах всіх держав і сприяти розвитку всіх видів творчості. Необхідність перегляду пріоритетів розвитку світової цивілізації підтвердили і висновки створеної у 1993 р. під егідою ЮНЕСКО спеціальної "Міжнародної комісії з освіти для XXI ст.", яка прийшла до висновку, що освіта має розвиватись випереджаючими темпами, а без формування нової моделі освітньої системи не можливо сформувати суспільство стійкого розвитку.

На сучасному етапі розвитку суспільного виробництва особливо важливою для фахівця виступає здатність створювати нову інформацію, зберігати і переробляти її. Сама інформація стала важливим виробничим ресурсом, а людина – її творцем і носієм. Тому інвестування в людину з часом окупаються і приносять прибуток на вкладений капітал. В Японії, за офіційними даними, понад 80% продуктивного багатства зосереджено у формі людського капіталу – знань, кваліфікації [3, с. 15].

Робоча сила, яка має потенціал нової якості, стає навіть більшим фактором розвитку виробництва, ніж передова технологія, а в умовах, коли підприємства на світовому ринку працюють практично на одному технічному рівні, якість робочої сили перетворюється в ключовий фактор їх конкурентоспроможності й економічної ефективності. Вдосконалення і створення інтелектуальної та професійної робочої сили розглядаються як основа науково-технічного, соціально-економічного і духовного прогресу. Розрахунки, зроблені на базі даних багатьох країн, показують, що співвідношення величини витрат на освіту та економічного ефекту від них складає 1:4, а продуктивність праці спеціаліста з вищою освітою у 10–11 разів перевищує витрати на його підготовку.

Життєвий досвід підтверджує, що чим вищий рівень освіти населення, тим вищою є його професійна і соціальна мобільність. В Україні, всупереч об'єктивним потребам суспільного розвитку, має місце тенденція до зменшення бюджетного фінансування галузі. Так, якщо в 1997 р. передбачені Державним бюджетом видатки на освіту становили 5,4% валового внутрішнього продукту, то в 1998 р. – 4,4%, в 1999 р. – 3,7%, в 2000 р. – 3,96%, в 2001 р. – 4,6%, в 2002 р. – 4,7 % [4].

Для суспільства вищий рівень освіти зумовлює підвищення продуктивності праці, для особи – це проявляється у зростанні індивідуального доходу. Чим вищим буде рівень освіченості всіх зайнятих, тим вищими є потенційні можливості для зростання продуктивності праці в національній економіці і тим більшим буде сукупний дохід суспільства. Таким чином, існує тісний зв'язок між освітою та економічним зростанням, який проявляється в темпах зростання загальних економічних показників: валового національного продукту, валового внутрішнього продукту тощо.

За прогнозами ЮНЕСКО, досягти високого рівня національного добробуту зможуть тільки країни, які матимуть серед працездатного населення 40–60% фахівців із вищою освітою. США та Японія планують підвищити відсоток таких фахівців до 90%. На думку експертів, це дасть їм можливість досягти підвищення економічного ефекту від виробництва у 4–11 разів [5].

Розкриваючи роль системи підготовки кадрів у підвищенні ефективності виробництва, неможливо не враховувати той факт, що здобуті у навчальному закладі знання в сучасних умовах швидко старіють. За підрахунками спеціалістів, до 2005 р. в результаті автоматизації і комп'ютеризації зникне 80% нині існуючих професій. Зміст праці середньостатистичного працівника змінюється протягом трудової діяльності 6-7 разів. За цих умов важливо у кожного працівника виховати прагнення до постійного поновлення свого професійного і кваліфікаційного потенціалу, що потребує, у свою чергу, переходу від періодичної до безперервної освіти.

Сучасні дослідники особливу увагу звертають на те, що підготовка та підвищення кваліфікації кадрів мають розвиватись у тісній інтеграції з наукою. Цілком зрозуміло, що без використання найсучасніших досягнень науки неможливо підготувати спеціалістів високого рівня, які б змогли забезпечити входження нашої держави у світове товариство XXI століття; без таких спеціалістів неможливе й майбутнє науки.

Окремі дослідники вказують, що нині необхідним є не просто високий рівень знань працівника, а, перш за все, його високий технологічний рівень. Так, в Японії на 100 тис. жителів припадає 567 вчених і техніків, Ізраїлі – 482, Росії – 435. У 1980–1990 рр. Україна за кількістю зайнятих науково-технічною діяльністю працівників випереджала більшість країн світу (близько 670). Проте, вже у 2000 р. їх кількість становила близько 200 тис. осіб, тобто 380 осіб у розрахунку на 100 тис. жителів. Мотивуючим фактором для такого твердження є те, що сьогодні робітник повинен освоїти цілий ряд нових технологічних операцій, щоб у випадку необхідності замінити відсутнього, забезпечити рівномірність роботи підприємства.

В Україні середній рівень освіти сукупного працівника народного господарства значно відстає від розвинених країн. Кількість років навчання в середньому на одного працюючого у таких країнах, як США, Японія, у 1,5 раза є більшою, ніж в Україні. За останні роки Україна за освітнім рівнем значно поступилась високорозвиненим країнам. Так, за коефіцієнтом інтелектуалізації молоді ще в 50-і роки ми перебували на третьому місці в світі (після США і Канади). Нині Україна за цим показником посідає 54 місце.

Одним із важливих показників освіченості сьогодні є вміння користуватися інформаційною мережею. В Україні рівень забезпеченості комп'ютерами навіть у вищій школі сьогодні становить менше 40% від необхідного. Якщо в США на 1000 жителів припадає 228 комп'ютерів, то у нас – у 45 разів менше [3].

Отже, для того, щоб система підготовки кадрів краще сприяла ефективності виробництва, слід:

- адаптувати її до змін, які відбуваються на ринку праці;
- зміст і методи навчання повинні відповідати ситуації, яка склалася у перехідний період;

- поєднувати, узгоджувати регіональну систему підготовки кадрів з діяльністю державних та місцевих органів самоврядування;
- передбачити комплексну ув'язку соціальних, економічних, політичних, демографічних та інших факторів впливу на систему підготовки кадрів;
- забезпечити мобільність робочої сили.

Література

1. Куценко В. І. Україна в лабіринті соціальних проблем: шляхи їх розв'язання. // Регіональна економіка. — 2000. — № 4. — С. 21-25.
2. Маршалл А. Принципы политической экономии: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1983. — Т. 1. — 415 с.
3. Учимся жить в XXI веке // Право и образование. — 2000. — № 4. — с. 14-17.
4. Статистичний щорічник за 2002 рік / Держкомстат України. — К.: Техніка, 2003. — 644 с.
5. Economic Report of the President. — Washington., 1999. — 98 p.

Рекомендовано до публікації
к.г.-м.н., проф. Шаровим О.І. 20.05.04

Надійшла до редакції
13.05.04